

הטבעת האמריקנית סביב איראן

הקנאות באיסלאם ותופעת המשיחיות

● עמיהוד ישראל

של דבר דבקה התנועה בהחזרת עטרת האסלאם ליושנה, תוך הנהגת צדק חברתי קיצוני. מנהיגה הראשון בעיראק של ימינו היה חמדאן קרמט, אשר אירגן גם קומנונט-פריזר שהתבסס על רכוש משותף. התעמולה הקרמטית היתה לשם דבר והדיה הגיעו לקצווי עולם האסלאם עד הפרס ולתימן. בשנת 903 עוררו הקרמטים מרד בדוים אדיר, שהסתיים במפלת צבאות החליף המוסלמי ובמצור הקרמטי על דמשק. מנהיגם באותה עת, אל-חוסין, הכריז על עצמו כעל מהדי, שיחזור ויפוע באחרית-הימים. הצלחותיהם הצבאיות של הקרמטים כללו רבות מערי סוריה עד למפלתם בחמת. מדינה קרמטית לכל דבר הוקמה באיי-בחרין שבמפרץ-הפרסי, בהנהגת הפרסי אברסעיד אל-ג'נאבי, וזו התקיימה באורח שושלתי מספר דורות, ואף איימה על שלטון החליפים בבגדאד.

בשנת 930 פרצו הקרמטים למכה, והרחיקו את האבן השחורה מכירת-האסלאם. ככל הידוע, היתה זו הפעם הראשונה לחילול קודש הקדושים המוסלמי. המדינה הקרמטית-שיעית הצטמקה בהדרגה, אך המשיכה להתקיים בבחרין ובחופי-הנפט הנוכחיים של ערב-הסעודית. לתעמולה הקרמטית היתה השפעה רבה על כתות שיעיות אחרות באסלאם, כגון האפסאניים (החשישיים) והדרוים, שפרשו כליל והפכו לדת עצמאית. לשיא-האלימות והטרור-האיש הגיעו השיעים-החשישיים, שנאחזו במאות ה-11-13 במעוים הרריים בפרס ובסוריה והטילו את חתימתם על העולם המוסלמי כיוון שדבקו בשליחיות חיסול רוצח (פד'איון), ופיטמו עצמם במנות-חשיש לפני ביצוע המשימות. המונח הצרפתי - "אסאסין" - במשמעות רוצח, נגזר מכתבי ההיסטוריונים הצלבניים, שתיארו את תופעות הרצח וההתאבדות של אותם קנאים-שיעיים. ממלחמת חורמה במנהיגי האסלאם הסוני, דתים וחילונים, התנוונו החשישיים בתקופה מאוחרת יותר לשכירי-חרב ולחבורות רצח לכל דורש. בשנת 1256 חוסלו מרכזיהם מעויהם בפרס ע"י המונגולים. שרידי החשישיים מפורים כיום כמעוטים דלים בסוריה, במזרח-אפריקה, בפרס ובחוד, ומנהיגם הוא אגא-ח'אן, העשיר האגדתי.

מהדי' שיעי חשוב אחר היה מייסד השושלת הפא' סמית בצפון-אפריקה, עובייד אללה (תחילת המאה ה-10), שכתנון את מימשלו בתוניסיה וכבש להלן את מצרים. גם מנהיגי הרוחני של תנועת "אל-מווחדיון", שהשתלטה על מדינות המגרב וכן על ספרד בתקופת הרמב"ם, נחשב ע"י מעריציו למהדי. אולם התופעה המעודכנת, המסוכנת והבולטת ביותר נוגעת להישגיו המדיניים והצבאיים של המהדי הסודאני, מוחמד אחמד אבן-עבדאללה אל-מהדי, בשלהי המאה ה-19. משיח זה, בא משורות האסלאם הסוני דווקא, על רקע הדיכוי המצרי בסודאן, עול המסים הכבד וחסיל סחר-העבדים הערבי, שהותר מקופחים מוסלמים רבים. בנובמבר 1883 הצליח צבא הדרווישים של המהדי הסודאני להשמיד צבא בריטי-מצרי שחז דרומה לסודאן, ואילו בינואר 1885 נכבשה הבירה חרטום ונצחו המושל הבריטי גורדון, בפרברי חרטום, באוס-דורמאן, הוקמה בירתו החדשה של המהדי הסודאני וממנה נשלטה כל סודאן של ימינו, ואף נשקף איום רציני לשלטונם של הבריטים במצרים. רק מישלחת צבאית בריטית-מצרית, בראשותו של קישנר, הצליחה למוטט את ממלכת יורשו של המהדי, והקרב המכריע תואר כשיעיתו בפירוט ע"י עתונאי בריטי צעיר - ווינסטון צ'רצ'יל. מניעיו של המהדי הסודאני היו, לכאורה, דתיים, והוא חתר לטהור כל עולם האסלאם. אולם השלכה היסטורית-מדינית נקבעה דווקא באיחוד סודאן, בפעם הראשונה בתולדותיה, ובהנחת היסוד לעצמאותה הנוכחית.

ליסיום, מסתבר שרעיון המהדי שכח בכל פלגי האסלאם,

ההשתלטות של קבוצת קנאים מוסלמים על הכעבה במכה ושפיכות הדמים שהתחוללה שם אינה תופעה חד-פעמית. לפי המידע שהסתנו עד פה התברר, כי בראש הקנאים עמד צעיר מוסלמי-סוני, שהכריז על עצמו כ"מהדי", היינו כמריד-ירדוני, או כמשיח (במונח כולל יותר). המשיחיות האלימות באסלאם ירדו פרוכות זו בזו. העיתוי - תחילתה של מאה חדשה לפי מניין המוסלמים - מחוק את ההשערה, שעניין לנו בתופעה דתית בעלת השלכות פוליטיות. המהדי הוא הדמות המשיחית של האסלאם. אם אלה הוא ה"מהדי", המדריך הדגול של בני-אנוש, הרי ה"מהדי" הוא שליחו הישיר בקרב המאמינים. האמונה באימאם-מהדי וכבושתו המחודשת מהווה את המוקד המרכזי ב"אני-מאמן" של בני הכתות השיעיות באסלאם. מוצאה של דמות זו מחוגי השיעים הראשונים (בערץ על בניו חסן וחוסין), שלא השלימו עם נטילת הבכורה השלטונית מבית-עלי ע"י שושלת בני אמייה, אשר כוננה את האימפריה המוסלמית האדירה ממפרץ-שכדמשק. השיעים דבקו באמונתם כי עלי ובניו לא נפטרו, והם יופיעו כבוא העת ויטלו את מוסרות השלטון בידיהם. תואר המהדי התגלגל יותר מאוחר והוצמד על האמם ה-12 של השיעים, מוחמד בן חסן אל-עסקרי, שהסתלק מעולמו בנסיבות מיסטריות (בערך בשנת 873 אח"ס). זהו ה"האמאם-הניסתר", שלחורתו ממתינים רוב בני הפלגים השיעיים.

ההיבט המעניין בהתפתחות זו נעוץ ברקע היסטורי וכתים-כוליה-פוליטי שהיה מנת חלקם הכתות השיעיות למיניהן, המהוות עד היום מעוט בעולם המוסלמי. אולם את הרקע האסכטולוגי, היינו את קישורה של הדמות המשיחית עם חזון אחרית-הימים, סיפקו דווקא המוסלמים-סונים, שהם עדת הרוב בקרב המאמינים. מוריה-הוראה הסונים תוספלו על רקע הקיטוב בין מצוות-הדת לבין אי-קיומן בפועל ע"י צאן-מריעתם. לדידם, המהדי - המשיח יופיע באחרית-הימים וישלבו לכה למעשה את ההלכה המוסלמית. מסורות אלה נשאבו ע"י הסונים מהנצרות, אך מבלי שתתאפינה באותה קביעות והחלטיות כדומה לשיעה, ומבלי שתיהפכה לעיקרי אמונה. בצורתן הקדומה התייחסו מסורות סוניות אלה להופעתו מחדש של עיסא (ישו הנוצרי), שעליה מרמו כנראה גם הקוראן. חלק מהמסורות הסוניות הושפע מהצורך החיוני לנמנע עימות בין השליטים המוסלמים לבין ראשי-הדת, ולכן הודחקה הופעת המהדי לאחרית-הימים, ותפקודו הוצג כמבשר גרידא של קץ-העולם ללא "מחויבות" ברורה. שליחות אסכטולוגית זו נשמרה תחילה לישו הנוצרי, אולם להלן נטל המהדי-הסוני את עטרתו.

על רקע זה, יובן, כי המהדי, לפי הגירסא הסונית, הינו אישיות מעורפלת ובלתי-מוגדרת להוציא את השתייכותה השושלתית לפאטמה, בתו של מוחמד. אין הוא מזכיר אלא במידה קלושה את דמות המהדי-השיעי שהיא, כפתוב מוגדרת ונוכחת למרות "היעדרותה"-הפיסית. השיעים רואים במהדי שלהם כעומד בקשר-ממדי עם מאמיניו בתוכם של מוג'תהידיון, היינו אנשי ההלכה הרוח שהשכינה שוה' עליהם. השיעים מחוייבים איפוא בציות-עורר לציון המהדי הניתנים באמצעות גדולי-ההלכה, הלוא הם הפרשנים המוסמכים של דבר המהדי, אשר "היעדרותו" הינה זמנית בלבד.

במרוצת השנים הופיעו באסלאם, השיעי והסוני גם יחד, אישים שיחשו לעצמם את האצלה האלוהית והכחירו עצמם כמהדי. להופעות אלה היו לרוב השלכות מדיניות מוגדרות, ולעתים גם תוצאות פוליטיות מהפכניות. כך, למשל, היתה להופעתם הדרמטית של הקרמטים (בשלהי המאה ה-9 ובמאה ה-10) השפעות עמוקות על האסלאם השיעי באיזור המפרץ הפרסי. בקרמטים דבקה גממה שלחנתית מסויימת, שנתנה פירוש אלגורי לעקרונות האסלאם ולדמות המהדי, אך בסופו

השיעיים והסוני. אולם דווקא בפלגים השיעיים קנתה לה התופעה שביתה יציבה ומוחשית מאימת הכתות השיעיות, המפולגות והמסוכסכות בינו לבין עצמן ובינו לבין האסלאם האורתודוקסי-הסוני, פיתחו את מימד האלימות והרצח, בכחינת המטרה מקדשת את כל האמצעים, הן משום מעמדן ככתות-מיעוט מוסלמיות והן מחמת הידחקותן לשולי עולם האסלאם ולקצוות המזרח-התיכון. אין תימא, איפוא, שדווקא השיעה הפרסית, הממוסדת רשמית כדת-המדינה, העלתה לשלטון מטורף קנאי כאיאת-אללה ח'ומייני. דמותו של זה האחרון מתגבשת והולכת כמהדי-למחצה, ואת הצלחתו הפוליטית יש לייחס למתחים הסוציאליים האזוריים ולתיסכול

הישן נושן של העולם המוסלמי במגעיו עם הציביליזציה המערבית הטכנולוגית והמקורנית, שסמלה הנוכחי והמובהק היא ארה"ב. קבוצות שיעיות שוליות וקנאיות שכוחות, כאמור, ברצועות ההיקפיות של עולם-האסלאם - בדרום-אלג'יר, בנסיכות עומאן-מסקט, בזנויבר ובמזרח-אפריקה, בתימן-הצפונית והדרומית ובמרחב המפרץ-הפרסי, סביב בחרין וחופי סעודיה.

לפריצת-הדמים של המהדי הסוני במכה יש, כאמור, תקדימים. בעיתוי נכון ובקונסטלציה מתאימה היא מסוגלת להכות גלית-הוודה וזעזועים מדיניים וחברתיים בארצות האסלאם של ימינו.